

УДК 340.12:316.61

Парута Олена

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
parutaolena@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5452-0560>

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.27.092>

© Парута О. В., 2020

Перед сучасною наукою постала гостра потреба оновити знання про дитину та дитинство, про підлітковий розвиток особистості, шляхи ефективної соціалізації дитини як процесу, що сприяє розвитку суспільству. Потрібні нові механізми сприяння успішній правовій соціалізації дітей та підлітків. Пояснюється така необхідність виникненням нових парадоксів і протиріч, характерних для взаємин юної людини і сучасного соціуму.

Молодший підлітковий період характеризується важливими змінами в соціальних відношеннях і соціалізації, оскільки переважний вплив родини поступово змінюється впливом однолітків, які виступають джерелом референтних норм поведінки й одержання певного статусу. Протягом підліткового періоду соціальне пізнання стає усе більш важливою детермінантою поведінки дітей. Саме в цьому віці дітям необхідно навчитися самостійно вирішувати складні ситуації в дружніх відносинах, знаходити рішення в питаннях про справедливість, дотримуватися ustalених соціальних норм та звичаїв.

Сучасна наука має врахувати те, що період навчання у школі є перехідним етапом, який пов'язує дитинство з дорослим життям. У підлітків правова соціалізація проходить складно та суперечливо, адже на цей час особистісного становлення припадає фізична та психологічна перебудова організму людини, наростає емоційність і напруга у стосунках з однолітками та дорослими, швидко змінюються інтереси у навчальній та пізнавальній діяльності.

Ефективність правової соціалізації і конкретні методики правового впливу на особу ми оцінюємо через їхню здатність підготувати підростаюче покоління до самостійної правової діяльності. Успішною буде соціалізація, яка забезпечить засвоєння та відтворення особою у діяльності соціально-правових цінностей, що допоможе розвивати індивідуальний правовий статус особи, сформувати навички правової поведінки, які будуть ефективними в майбутньому.

Успішна соціально-виховна, педагогічна робота з дітьми в Україні можлива за умови створення нормативної основи її реалізації. Перспективність і педагогічна ефективність правової соціалізації школярів забезпечуються цілісністю і збалансованістю державних, громадських та індивідуальних програм в сфері соціальної роботи, з обов'язковим урахуванням потреб та інтересів кожного учасника правосоціалізаційного процесу.

Ключові слова: правова соціалізація; правове виховання; дитинство; законослухняна поведінка.

Постановка проблеми. Розвиток державності, побудова соціальної та правової держави залежить від молодого покоління, що приходить з новими цінностями, які відповідають наступному етапу розвитку суспільства. Проте незмінними залишаються загальнолюдські цінності, такі як довіра, толерантність, повага, особиста свобода, демократизм, рівність, соціальна справедливість тощо. Завдання попередніх поколінь передати дітям та молоді аксіологічні детермінанти системи людського існування. Вказаний процес відбувається шляхом соціалізації. Існує пряма залежність між рівнем позитивної соціалізації молодшого покоління та державно-правовими процесами майбутнього. Загальна культура людства формується шляхом поступального процесу соціалізації. Тому пріоритетним питанням наукового аналізу постає проблема оптимального передання ціннісних правових категорій дітям та молоді як суб'єктам, які найбільше потребують залучення держави та громадськості у процес виховання. Вказане питання завжди розглядалося в межах інших гуманітарних наук, зазвичай педагогіки та психології, проте розвиток міжкомплементарної методології зумовив потребу поєднання різногалузевих знань. Право як основний регулятор суспільних відносин безпосередньо детерміноване правореалізувальним суб'єктом, адже від того які внутрішні якості існують у суб'єкта права, будуть залежати особливості виконання, використання та дотримання правових норм.

Аналіз дослідження проблеми. Деяким аспектам проблематики правового виховання молоді присвячені роботи українських і зарубіжних вчених, з-поміж яких: В. Абрамова, І. Жаровська, Є. Бурмака, М. Вітрук, О. Дзьобань, О. Коваленко, Л. Корнієнко, В. Кудрявцев, О. Лукашова, Є. Мануйлов, М. Матузов, В. Нерсисянц, Ю. Оборотов, М. Попов, П. Рабінович, О. Семітко, С. Сливка, В. Ядов тощо. Проте питання правової соціалізації є новітнім для юридичної науки. Не дослідженим є тема ролі закладів освіти у правовій соціалізації та шляхи її оптимального здійснення.

Метою статті є аналіз питання правової соціалізації в шкільному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Завданням держави є виховання дітей та молодого покоління. Воно має відбуватися на основі ряду принципів, з-поміж яких патріотизм, повага до права, толерантне ставлення до прав та свобод інших, відповідальне ставлення до навколишнього середовища, політико-правова активність тощо. Для реалізації цього завдання в державі розробляється цілісний механізм, що основною своєю метою має позитивний вплив на соціальні групи та окрему особу, і здійснюється шляхом соціалізації.

В міжкомплементарних дослідженнях соціалізація вивчається через призму проблем “соціально-психологічних законів та механізмів розвитку особи і трактується як історично зумовлений процес, що протікає в діяльності та спілкуванні, а також, як результат засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду, який може відбуватись як в умовах виховання, тобто цілеспрямованого формування особи, так і в умовах стихійного впливу на особистість, яка розвивається” [1, с. 332].

Є. Бурмака розглядає соціалізацію як “процес вивчення та засвоєння індивідом соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, притаманних певному суспільству чи соціальній групі. Завдяки соціалізації люди одержують можливість взаємодіяти один із одним, передавати соціальний досвід і культурні цінності, що є надбанням попередніх поколінь та втілені в навколишній предметній і духовній дійсності. Під час соціалізації кожна людина розвиває власну індивідуальність та здатність незалежно мислити й діяти” [2, с. 80]. Ми погоджуємося з такою позицією. Але звернемо увагу, що соціалізація – це не просто передача знань, це складний процес навчання суспільного досвіду, укріплення усталених ціннісних детермінант як внутрішніх імперативів особистості.

Виникає ще одне дискусійне термінологічне питання. Чи треба процес соціалізації особи розуміти як широкомасштабне явище, яке має дуалістичну природу – внутрішнє сприйняття і зовнішній вплив? Позитивно відповідає на це питання В. Абрамова та В. Швачка. Таким чином, під правовою соціалізацією особи, на їх думку, треба розуміти “процес формування особи з відповідним рівнем правової свідомості, що проявляється у залученні її до системи правових цінностей суспільства, засвоєнні нею даної системи та у зворотній соціально-правовій діяльності особистості, спрямованій на корегування суспільних цінностей” [3, с. 12].

Вплив громадськості, суспільства, держави на особу через правові принципи як елемент правової соціалізації не викликає заперечень. Зворотній процес викликає дискусію. Його сутність вдало описує Г. Дідківська, вказуючи, що “оцінюючи суспільство, його членів та себе, взаємні вимоги, норми поведінки та спілкування, декларовані ідеали та моральні принципи, людина керується принципами та уявленнями про реально діючу в суспільстві систему правовідносин та пов’язаними з нею суб’єктивними очікуваннями. Постійне порівняння очікуваного, дійсного та реального проковує двозначність буття людини, вносить у нього конфлікт і дисфункції. Людина намагається впорядкувати існуючий навколо неї світ економіки, політики та права відповідно до своїх нормативних бачень. Таким чином, в ході правової взаємодії макро– та мікросистем суспільство впливає на особу, а особа – на суспільство” [4, с. 216].

Безумовно такий вплив існує, він є природним фактором, оскільки здобуваючи певні знання, особа їх осмислює, аналізує та сприймає або модифікує. Результат такої модифікації є зворотній вплив на соціум. Однак, на нашу думку, такий процес не може входити в поняття соціалізації, оскільки вона передбачає вплив на певного суб’єкта. У репрезентованому визначенні відбувається нелогічність процесу, при якому соціалізація особи позиціонується як вплив на неї і вплив на суспільство. Тобто, вбачаємо деструкцію у суб’єкті та об’єкті механізму впливу.

При цьому, цілеспрямована правова соціалізація є не що інше, як правове виховання. Розрізняють три форми правової соціалізації: 1) за допомогою навчання – полягає в придбанні елементарних правових знань і засвоєнні відповідних норм. При навчанні прищеплюється певний образ поведінки. Тут найактивніше себе проявляє держава, починаючи із закріплення в законодавстві відповідних норм, утворення державних інститутів і до створення розгалуженої системи загальної і юридичної освіти; 2) шляхом передачі досвіду – відбувається в результаті осмислення власних помилок і подій свого досвіду, а також життєвого досвіду навколишніх людей; 3) “символічна” соціалізація – ґрунтується на власних абстрактних уявленнях людини про право, державу, країну, націю [5, с. 341].

Правове виховання можливе на всіх етапах людського життя, однак особливо суттєвий вплив можливо та необхідно здійснити державі в період дитинства.

З контент-аналізу національного законодавства, можна дійти висновку, що ще в 2001 році наша держава акцентувала увагу на потребі правового виховання. У Національній програмі правової освіти населення визначені такі основні завдання для держави:

- підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін та журналістів, які висвітлюють правову тематику;
- створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов’язки;
- широке інформування населення про правову політику держави та законодавство;
- забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації;
- вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [6].

Однак, в цьому випадку можемо вказати про неефективність норм права, їх декларативність. Такі критерії як правосвідомість громадян, рівень знань ними своїх прав та обов’язків, правова

культура суспільства все ще залишаються проблемною сферою сучасності. До того ж не можемо навіть вказати на якісь особливо позитивні тенденції розвитку.

Суттєву роль у вказаному процесі має відігравати такий суб'єкт правової соціалізації як школа. “Специфіка соціальної функції школи полягає в необхідності визначення особливостей соціального замовлення, що передбачає аналіз того, якого саме громадянина потребує і чекає суспільство на цьому етапі свого розвитку. Школа змінюється разом із суспільством, оскільки вона є його дзеркалом” [7, с. 44]

Зміна шкільної системи освіти полягає у оновленні комплексних підходів. На нашу думку, особливо важливими тут є два компоненти – видозміна навчальних програм та підвищення педагогічної майстерності працівників освіти.

Активізації потребує і позашкільна освіта. “Раціональний компонент правового виховання втілюється у життя також через правопросвітницьку діяльність, що проводять різні установи гуманітарного профілю (у тому числі й бібліотеки), засоби масової інформації та громадські об'єднання, які організують цикли лекцій з правової тематики, виступи правознавців перед населенням, юридичні консультації, друкують статті з питань правових відносин у газетах та журналах, створюють теле- та радіопроекти правових спрямованості. Правопросвітницька діяльність суттєво сприяє правовій освіті, проте не може замінити її, оскільки та, як правило, має більш фрагментарне наповнення і, відповідно, менш системний характер” [8]. На нашу думку, варто активізувати такі заходи, що присвячені Дню Конституції, Дню захисту дітей, Дню захиснику вітчизни тощо. Також потрібна співпраця на рівні школи та органів виконавчої влади, працівників правоохоронної сфери, нотаріату та адвокатури тощо.

Висновки. Вважаємо недостатніми систему правових знань, що входить до шкільної програми. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів “Правознавство 9 клас”, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, де визначено, що предмет вивчається учнями впродовж одного навчального року в обсязі 35 годин, де тільки сукупно 11 годин віддано на вивчення основ цивільного, кримінального, сімейного, трудового та адміністративного права. Вважаємо, що школа має надавати ті знання, які особливо необхідні члену суспільства. З потребою у знаннях своїх прав та обов'язків буде стикатися кожна людини. Будь-яка сфера людської діяльності безпосередньо пов'язана з потребою знання права. Тому негайно необхідно розширювати перелік юридичних питань для вивчення у загальноосвітніх закладах. Також ми вважаємо, що вивчення цілої галузі права в межах 2-3 уроків призводить до неналежного сприйняття таких знань. Наша пропозиція полягає в наступному: 1) введення в молодшій школі уроку “Основи правового виховання”, що включатиме основні поняття про правові цінності, закони, права дітей, права та обов'язки людини, основи устрою держави, загальну будову правоохоронної та судової системи; 2) вивчення у 8 та 9 класах основ правознавства, з поділом їх на 2 частини, де до першої віднесено основи держави, теоретико-правові знання елементарного рівня, конституційне право, до другого – основи галузевого законодавства; 3) ввести до переліку обов'язкових дисциплін для вступу на юридичні спеціальності сертифікату ЗНО з “Основ правознавства”. Вказане є особливо суттєвим, оскільки студенти першого курсу демонструють відсутність знань правових положень на первинному рівні. При цьому, заклади вищої освіти націлені на продовження освітнього рівня, тому їх програми та плани навчання ґрунтуються на необхідності елементарних знань. Однак, за нашим досвідом, можемо вказати, що, наприклад, історичні знання студентів є набагато суттєвішими ніж правові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краткий психологический словарь. / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М., 1997. 512 с.
2. Бурмака Є. А. Проблемні питання процесу правової соціалізації в контексті сучасного стану реалізації верховенства права в Україні. *Форум права*. 2013. № 2. С. 79–85.
3. Абрамова В. М., Швачка В. Ю. Правова соціалізація особистості як об'єкт теоретико-правового дослідження. *Юридична наука*. 2011. № 3.

С. 7–13. 4. Дідківська Г. В. Право як фактор соціалізації особистості. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. № 2. С. 213–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znrifuua_2013_2_36. 5. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. X. : Одиссей, 2007. 384 с. 6. Про Національну програму правової освіти населення : затв. Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>. 7. Тітова А. Громадянське виховання як метод правової соціалізації учнів. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 2. С. 44–45. 8. Коваленко І. Правова соціалізація як процес формування правової культури. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 6. С. 43–45.

REFERENCES

1. *Kratkij psihologicheskij slovar'*. [A brief psychological dictionary]. / pod obshh. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Jaroshevskogo. M., 1997. 512 p. 2. Burmaka E. A. *Problemnii pytannia protsesu pravovoi sotsializatsii v konteksti suchasnoho stanu realizatsii verkhovenstva prava v Ukraini*. [Problematic issues of the process of legal socialization in the context of the current state of implementation of the rule of law in Ukraine]. *Forum prava*. 2013. No. 2. P. 79–85. 3. Abramova V. M., Shvachka V. Yu. *Pravova sotsializatsiia osobystosti yak ob'ekt teoretyko-pravovoho doslidzhennia*. [Yurydychna nauka. Legal socialization of personality as an object of theoretical and legal study]. *Yurydychna nauka*. 2011. No. 3. P. 7–13. 4. Didkivska G. V. *Pravo yak faktor sotsializatsii osobystosti*. [Law as a factor of socialization of personality]. *Zbirnyk naukovykh prats Iripinskoj finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*. 2013. No. 2. P. 213–218. 5. Krestovskaya N. N., Matveeva L. G. *Teoriya gosudarstva y prava: Elementarnyi kurs* [State and Law Theory : An Elementary Course]. Kh. : Odysseus, 2007. 384 p. 6. *Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleennia* [About the National Program of Legal Education of the Population] : Approved by the Decree of the President of Ukraine of October 18, 2001. N 992/2001. 7. Titova A. *Hromadianske vykhovannia yak metod pravovoi sotsializatsii uchniv*. [Civic education as a method of legal socialization of students]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*. 2010. No. 2. P. 44–45. 8. Kovalenko I. *Pravova sotsializatsiia yak protses formuvannia pravovoi kultury*. [Legal socialization as a process of formation of legal culture]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*. 2011. No. 6. P. 43–45.

Дата надходження: 24.07.2020 р.

Olena Paruta

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Department of Theory, History and Philosophy of Law,
Ph. D.

LEGAL SOCIALIZATION IN SCHOOL ENVIRONMENT

Modern science has faced with an urgent need to update knowledge about a child and childhood, about development of adolescent personality, ways of effective socialization of the child as a process that determines the development of society. New mechanisms are required to promote the successful legal socialization of children and adolescents. This necessity is explained by the emergence of new paradoxes and contradictions peculiar to the relationship between the young man and modern society.

Younger adolescence is characterized by important changes in social relations and socialization, as the predominant influence of the family is gradually replaced by the influence of peers, who act as a source of reference norms of behavior and obtaining a certain status. During adolescence, social cognition becomes an increasingly important determinant of children's behavior. It is at this age that children must learn to deal independently with difficult situations in friendly relations, to make decisions on issues of justice, to adhere to established social norms and customs.

Modern science must take into account that the period of schooling is a transitional stage that connects childhood with adult life. In adolescents, legal socialization is difficult and contradictory, because it is the time of personal development characterized by the physical and psychological restructuring of the human body,

Increase of emotionality and tension in relationships with peers and adults, rapid change of interests in learning and cognitive activities.

We evaluate the effectiveness of legal socialization and specific methods of legal influence on the individual through their ability to prepare the younger generation for independent legal activity. Socialization will be successful, if it is able to ensure the acquirement and reproduction of social and legal values by a person in his/her activity, which will help to develop the individual legal status of the person, to form skills of legal behavior that will be effective in the future.

Successful social and educational, pedagogical work with children in Ukraine is possible under the condition of creating a normative basis for its implementation. Prospects and pedagogical effectiveness of legal socialization of school children are ensured by the integrity and balance of state, public and individual programs in the field of social work, taking into account the needs and interests of each participant in the legal socialization process.

Key words: legal socialization; legal education; childhood; law-abiding behavior